

УДК 378.14

ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ У РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ

Богданна Косович

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008 м. Львів, проспект Свободи, 18*

У статті розглянуто найважливіші сучасні проблеми соціально-економічного розвитку суспільства. Визначено основні цінності як можливі шляхи успішного розвитку економіки в третьому тисячолітті.

Ключові слова: гуманістичні цінності, оздоровлена економіка, гуманізація економіки.

Комплекс проблем, створених рухом сучасної цивілізації, ставить людство перед необхідністю їх кардинального розв'язання. На сьогодні важливо усвідомити, що розум, рушієм якого є шлях до пізнання, не організований моральними нормами, загрожує людській цивілізації. Загрозу створює і безвідповідальне ставлення людства до власного життя та долі планети. Несподівані фінансові кризи, спади в економіці, банкрутство, зростання безробіття, зниження доходів, економічна неспроможність цілих країн – стали ознаками економіки початку третього тисячоліття. Це зумовлює деструкцію культури, моральну деградацію, посилення протестних настроїв, що в свою чергу негативно впливає на національні економічні процеси. Тому дослідження перспектив розвитку економіки в третьому тисячолітті невід'ємне від вивчення загально-соціальних цінностей, згідно яких має функціонувати економіка майбутнього гуманістично-спрямованого суспільства.

Проблеми функціонування економіки в інтересах людини, завжди привертала увагу науковців. Ціннісні гуманістичні складові економіки досліджувались вченими: А.Смітом, І. Кантом, М. Портером, Ф. Хаєком, Г. Сковородою, В. Гейцем та іншими.

Водночас, недостатньо висвітлено питання гуманістичної спрямованості економіки сучасних держав, в яких права та інтереси людини відповідно до преамбули Статуту ООН і Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод є найвищою соціальною цінністю.

Тому вважається за доцільне з'ясувати важливість питання гуманізації економіки через розуміння суспільно-економічних проблем та формування свідомості для їх вирішення.

Адже для того, щоб і надалі жити та розвиватися, не прирікаючи себе на вимирання, суспільство має переглянути свої уявлення про весь світ, людину, економічні ідеї розвитку та критерії прогресу. Упродовж кількох тисячоліть поспіль цивілізаційний прогрес був у значній мірі наслідком нищівної експлуатації природних ресурсів, що, у кінцевому підсумку, загрожує тотальним виснаженням планети, а отже – майже неминучими глобальними екологічними та гуманітарними катастрофами[1,7].

Все це є віддзеркаленням викликів, які загрожують національній безпеці держав глобального світу. До найбільш значних таких викликів можна віднести: зростання в усьому світі дефіциту стратегічних ресурсів (насамперед енергетичних та водних) і їх дедалі більше зосередження в країнах, які стають лідерами монопольних та

олігопольних угруповань, що відкриває останнім нові можливості для здійснення міжнародного політичного та економічного диктату; погіршення екологічної ситуації та зростання ймовірності природних і техногенних катастроф; збільшення кількості країн, які залишилися на узбіччі глобалізації, що робить їх психологічно ворожими до навколишнього світу; відсутність загальносвітових авторитетних наднаціональних структур; посилення глобальної конкуренції за інтелектуальні ресурси; масові захворювання, епідемії, поширення міжнародної злочинності; зростання інформаційного впливу; тотальна криза суспільної духовності і моралі.

Стрімкий поділ суспільства на багатих і бідних призвів до формування двох поляризованих соціальних верств з різним уявленням про соціальну справедливість і способи заробляння грошей. Прагнення з одного боку до фізичного виживання, а з іншого – до наживи стало, по суті, головним мотивом у суспільстві. Політика, ідеологія, відносини між людьми та суспільними інститутами – все підпорядковується цьому прагненню. Звідси – корупція, високий рівень злочинності, поширення неформальних відносин, антигуманізм почали все частіше проявлятися у всіх сферах життя суспільства.

Починають все глибше і глибше вкорінюватися процеси психологічної поляризації між членами суспільства, посилюється індивідуалізм, прагнення до повної самостійності, впливовості, що тим самим ще більше загострює моральну кризу.

В умовах моральної кризи суспільства особи краще адаптуються в межах відповідних соціальних сфер не як особистості з високими моральними цінностями, а особи з наявними чи відсутніми окремими якостями, необхідними цій системі якостей. Створюється ситуація, коли починають нехтувати певними усталеними моральними цінностями задля досягнення визначених прагматичних цілей. Ступінь ефективності соціальних систем визначаються їхньою здатністю відтворити самих себе, власні суб'єктивні передумови, зокрема здатністю індивідів бути корисними незалежно від стану їхньої духовності, яка пов'язана здебільшого з мотивами поведінки та зберігає важливе значення у сфері особистісних відносин і в усіх ситуаціях, які мають яскраво виражений особистісний, індивідуалізований характер. Той самий інтерес, який спонукає індивіда дотримуватись нормального впорядкованого життя, повинен спонукати його також створювати і підтримувати умови, за яких таке життя можливе.

Сьогодні в суспільній свідомості чітко не визначено, в чому повинна полягати сумлінність, порядність відносин між суб'єктами господарської діяльності. Межа між тим, що дозволено і що заборонено, що порядно, а що ні, невиразна, і кожен може залежно від своїх потреб її змінювати. У ситуації, коли моральність не схвалюють, а егоїзм вважають мудрістю, необхідно остерігатись впливу всієї сфери економічного життя на суспільну мораль загалом. Така ситуація поступово породжує в суспільній свідомості відчуття втрати моральних норм, соціально корисних орієнтирів та цінностей.

Становище посилюється економічною невизначеністю через невинне збільшення споживання, егоцентричного підходу розвитку економічних відносин, гіпертрофічності матеріальної культури і матеріалістичної свідомості, на якій вона базується, поширення марнотратного способу життя, ілюзію того, що зростання матеріальної забезпеченості саме по собі здатне змінити якість життя, даючи благополуччя, задоволення та щастя.

У пошуках відповіді на виклики сьогодення людство не має тих резервів для маневру, що мали попередні покоління. Адже глобально з'єднаний світ не дає можливості нікому одноосібно спожити увесь цивілізаційний потенціал і перенестися до "інших світів", де можна забезпечити щасливе життя собі та своїм нащадкам. Це поступово усвідомлюється світовими елітами, але не основною масою населення.

Існуючий стан у світі викликає серйозну занепокоєність щодо благополучного майбутнього земної цивілізації. Адже сучасні хвилі винаходів, зокрема, генна

інженерія, інженерна ензимологія, гібридизаційна технологія (одержання високоспецифічних антитіл за допомогою клонування) та інші, сигналізують про небезпечність та аморальність розвитку інновацій.

Не зважаючи на вагомий теоретичний напрацювання і певний досвід практичної реалізації інноваційних розробок, бажаних результатів у цьому напрямі світовим співтовариством не досягнуто. Глибинне коріння проблем впровадження інновацій, як і економічних проблем загалом, приховане не в науковій і економічній площині, а в духовній і морально-ціннісній готовності суспільства до сприйняття досягнень науково-технічного прогресу. Нажаль, сьогодні мають місце випадки використання наукових досягнень не на користь людству, наприклад, реалізований метод використання енергії атома: і, як наслідок – Чорнобильська катастрофа, що тягне за собою тяжкі соціально-економічні проблеми впродовж двадцяти дев'яти років та "невідоме" ще попереду; і жахлива подія, яка сталася в одній із високотехнологічних країн – Японії, наслідки якої є відчутними для всього світу. Також глобальною проблемою людства є проведення військовими корпораціями високорозвинутих держав досліджень нових видів енергії для створення зброї масового знищення. В даних випадках впровадження інновацій сприяє не розвитку суспільства, а веде до знищення всього живого. Впроваджуючи нововведення потрібно перш за все стратегічно вивчати та обраховувати їхні в майбутньому впливи та наслідки на загальні суспільні інтереси.

Напрямок і сутність економічного вектору, перетворень у сфері культури, розвиток міжнародних відносин, впорядкування всіх складових "соціального простору" життя людей вирішальним чином визначає політичний фактор. Політика у її сучасній інтерпретації може і має бути дійовим чинником гуманізації суспільного життя. Сукупна дія всіх різноманітних політик – економічної, техніко-технологічної, екологічної, соціальної, демографічної, національної, культурно-освітньої, покликана забезпечити гідне людське існування від раннього до похилого віку, створити умови для самореалізації особистості. У сучасному громадянському суспільстві плінним для всіх цих політик має бути їх "людиновимірний" зміст. Інакше кажучи, сучасна політика має бути "благодібною" в усіх її проявах. Цивілізоване суспільство визнає моральні норми і соціальні цінності за визначальні регулятори і орієнтири суспільного життя, а політика має у правовий законодавчий спосіб забезпечити це. Адже дійсність багатьох навіть високорозвинутих країн красномовно свідчить про те, якого поширення у суспільстві набули антигуманні сили – жорстокість, підступність, насильство, корупція, агресивність [1, 44]. У взаємодії з іншими загрозами глобального масштабу вони дають підставу твердити, що головна турбота людства у третьому тисячолітті – "вижити", зберегтися на Землі.

Проте та ж суспільна практика озброює людей досвідом розв'язання цілої низки соціально-економічних, політичних, духовних проблем, подолання руйнівної дії кризових обставин. Використання цього досвіду, приборкання дії антигуманних "злих сил", створення умов для "нормального" людського існування – обов'язок і призначення сучасної політики. Втім, політика і мораль взаємодіють не лише, так би мовити, у "стратегічних" параметрах. Вони щільно взаємодіють повсякденно і безпосередньо як форми суспільної свідомості та практики. Такі цінності як добро, справедливість, чесність, гідність, порядність – не лише оцінюють політичну діяльність влади, держави, партії чи окремого політика, але й підтримують цю діяльність, морально санкціонують і стимулюють її, або засуджують, "блокують" [1, 54].

Моральна експертиза політичних програм, особистісних якостей політичного діяча визначає міру їхньої соціальної придатності та надійності. На початку третього тисячоліття потреба в узгодженій "людиновимірній", гуманній, морально-відповідаль-

ній політиці стає загальнолюдською необхідністю та важливістю у поступальності економічних відносин.

Тому необхідна умова сьогодення – утвердження гуманістичних засад в усіх сферах суспільно-економічного життя. Поняття справедливості, людської гідності, блага та доброчесності не повинні бути лише цінностями свідомості. Вони мають перетворитися у стимулюючі мотиви діяльності політиків, державних і громадських діячів. Незважаючи на стійкі упередження, суспільство прагне того, щоб зробити політику моральною, а мораль дієвою.

На сьогодні головною проблемою є духовне перетворення людства, захист від виродження, моральної і культурної деградації, зміни клімату, забруднення довкілля тощо. Напевно, більшість особистостей не знають про їхнє справжнє призначення та їхню мету життя на планеті, тому, як правило, діють егоїстично думаючи тільки про власне збагачення (володіння великими матеріальними благами), славу, владу, досягаючи цього, зазвичай - аморально, всупереч моральним, духовним цінностям, основним ідеям розвитку цивілізації. Однією з причин формування такого світогляду у людей є практична відсутність взаємозв'язку і системної взаємодії економічних процесів розвитку та моральних цінностей, які мали б забезпечуватись знаннями на основі ідеологічного виховання ("моральні і духовні цінності мають стати стилем життя") та освіти.

Існує пряма залежність між процвітанням національної економіки і такими якостями її громадян, як освіченість, а звідси – економічність і бережливість, працелюбність, наполегливість, чесність і терпимість. Такі якості, як ксенофобія, релігійна нетерпимість, корупція, гарантують бідність широких мас населення і повільний розвиток економіки. Італійський економіст Г.Табелліні проаналізував рівень освіти і якість політичних інститутів у 69 європейських регіонах та зробив висновок, що обсяг ВВП і темпи економічного росту вищі у тих регіонах, де вища освіченість людей. Там процвітають взаємна повага, віра в індивідуальну ініціативу людини і повагу до закону [2, 114].

Найважливішою суб'єктивною підставою моральної і законослухняної поведінки є знання. Існування об'єктивно загальних цінностей і моральних норм вимагає від людини їх знання. Лише людина, яка знає, що таке справедливість, може бути справедливою, а яка знає суть чесноти – доброчесною. Сократ вважав, що знання – це шлях до моральної поведінки, а незнання – шлях до пороків і злочинів [4]. Якщо в суспільстві занепадають основні цінності, значить немає їх належного пізнання і сприйняття.

Накопичені до сьогодні людством знання й навички дають змогу не тільки покращити природне та рукотворне оточення людини, а й докорінно змінити характер спілкування її з ними таким чином, щоб примітивні властивості людини не перетворилися на додатковий бар'єр формування гармонійного та щасливого життя людства. Отже, потрібна гуманізація соціо-економічних систем, яка передбачає сприяння у кожному виді людської активності (економічній, екологічній, соціальній) вираженню універсальних чеснот особистості. Ще Демокріт визначив, що джерело моралі перебуває у самій душі людини, імпульси якої мають контролюватися розумом. Моральні якості людини не є природженими, вони виховуються практичними діями [4].

Поступальний економічний розвиток акумулює в єдиному процесі здобутки сучасників, пріоритети на наміри наступних поколінь і спирається на накопичене попередниками. Живучи в третьому тисячолітті ми маємо діяти усвідомленіше, благородніше та розумніше. Успішна людина керується розумними нормами й принципами та має гідну мету в житті. Справжній успіх не залежить від дорогого годинника, автомобіля, кар'єри чи високих прибутків. Він радше залежить від того, якими принципами в житті керується людина. Для досягнення спільного блага, людина

повинна йти за задумом власної розумної природи, котра обумовлює її свободу волі. При цьому вона мусить керуватися предвічним законом, ідеєю божественної премудрості, котра призначена для управління всіма діями і рухами, передбачаючи свою долю. Основний припис цього закону полягає в тому, що треба робити добро й уникати зла. Сковорода повчав, що "святість життя полягає в робленні добра людям". Причинами зла на думку св. Августина [3, 34] є слабкість волі людини, її хибний духовний вибір. Саме з причин гріховності людини необхідним суспільним утворенням є держава. Державна влада на думку св. Августина, не надається до втілення людських помислів про справедливість, але вона може стати на шлях покращення своєї соціальної природи завдяки християнізації населення і правителів.

Сучасний шлях інноваційного та економічного поступу пропонується будувати на основі духовних засад розвитку суспільства, а подальші дослідження мають бути спрямовані на розроблення нової парадигми управління інноваційним розвитком, основу якої включатимуть знання як найвища цінність, інноваційна безпека, соціальна технологія та моральна відповідальність. Такий підхід можна забезпечити за рахунок формування інноваційної інфраструктури, яка б включала взаємозв'язки між центром знань, кластерами, технопарками тощо. Необхідна біфуркація – миттєвий перехід до якісно нового стану (закон переходу кількості в якість), тобто інноваційного розвитку за новими принципами, які б вирішували існуючі проблеми, сприяли "світлому" майбутньому людства та розвитку гуманізації економіки.

Суб'єкти економічних відносин повинні розуміти: питання обов'язку, відповідальності, стандарти правильного та неправильного, доброго чи поганого ґрунтуються певним чином на їх індивідуальній волі. Тому економічна поведінка суб'єкта господарювання визначається не лише потребами й інтересами, а й переконаннями. Таке розуміння має втілюватись через механізми, які формують мотивацію до сповідування загальних моральних принципів. Коли суб'єкт господарювання буде переконаний в тому, що його правомірна поведінка зменшить для нього ризик постраждати чи залишитися без майна або збільшить його шанси на досягнення економічної свободи, отримання майнових благ, то ці його переконання повинні слугувати мотивом для того, щоб вибрати відповідну лінію поведінки.

На думку Фрідріха фон Хайека відродження духу приватного підприємства пов'язане з моральним змаганням, з відновленням "вільного суспільства", яке розширює індивідуальну відповідальність [5, 178]. Тобто кожен суб'єкт господарювання за вченням Ф. Хайека має індивідуально відповідати за якість продукції, партнерство тощо, чим і забезпечить собі конкурентоспроможність на ринку та свободу перед суспільством і законом.

При цьому факторами управління мають стати цінності, які на кожному підприємстві будуть визначатися рівнем розвитку його організаційної і інноваційної моральності. Це спонукатиме підприємства до вибору зрозумілих і чітких цілей, розвиватиме прагнення всього персоналу до інноваційності та здатності їх здійснювати, вдало поєднуючи готовність до ризику, сміливість новаторських технічних рішень із їхньою екологічною безпекою, соціальною відповідальністю та гуманністю. Завдяки цьому, суб'єкти господарювання зможуть упорядкувати хаос в інноваційному полі та підвищити свою інноваційну активність, перетворюючи знання, інноваційні ідеї в загальносуспільне благо на основі духовних і моральних складових.

Нагромадження знань має інтелектуальний та духовний аспекти, які істотно впливають на те, з якою метою будуть використовуватися знання. У цьому контексті особливо важлива роль свідомості, яка сприяє та стимулює розвиток знань і дає знанням високу цінність. Саме завдяки цінностям, що формуються на підприємстві, може підвищуватись свідомість і відповідальність усіх працівників за гуманізацію економічних процесів. Тобто нова оздоровлена економіка, освіта і самоменеджмент,

побудовані на високій самосвідомості, моральності й відповідальності – сьогодні є головними чинниками ефективності економічних зрушень у суспільстві. Ефективне залучення зазначених чинників сприятиме інтеграції людини освіченої і людини гуманної, оскільки синтез освіти та ідеології гуманності є каталізатором нової економіки третього тисячоліття.

Майбутнє цивілізації, як стає все очевиднішим, залежить від розумного регулювання економічних процесів розвитку та виваженої соціально-економічної політики. Тобто необхідне виховання нового рівня свідомості, спрямованого на подолання егоїзму людства і практичне утвердження планетарного життя як вищої цінності, життя побудованого на засадах духовного відродження. Тому нову систему економічних відносин необхідно будувати на базі основних гуманістичних цінностей, які призначені для добра глобалізованого суспільства. Економіка може бути ефективною в тому разі, якщо вона поєднуватиме в собі орієнтацію на суспільну корисність (економічну доцільність) та справедливий, усталений соціально-економічний розвиток.

1. Новий курс: реформи в Україні 2010 - 2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010.
2. Михасюк І.Р. Освіта і молодь в ринковій економіці / Молодь і ринок. Щомісячний науково-педагогічний журнал №5/(76). – Дрогобич, 2011.
3. Святий Августин. Сповідь / Пер. з латини. – К.: Основи, 1996.
4. Філософія права. Навч. посібник / О.Г. Данільян, Л.Д.Байрачна, С.І. Максимов та ін. / за заг. ред.. О.Г Данільяна. – К.: Хрінком Інтер, 2002. – 272с.
5. Хайек Ф. А. Дорога к рабству / Ф.А. Хайек // Новый мир. – 1991.

HUMANISTIC DIRECTION IN DEVELOPMENT OF ECONOMY DURING THE THIRD MILLENNIUM

Bohdanna Kosovych

Ivan Franko National University of Lviv, Prospekt Svobody 18, UA – 79008, Ukraine

The article covers the most important contemporary issues of society's socio-economic development. The main values are highlighted as possible ways of successful development of the economy in the third millennium.

Key words: humanistic values, recuperated economy, humanization of economy.

ГУМАНИСТИЧЕСКАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ В ТРЕТЬЕМ ТЫСЯЧИЛЕТИИ

Богданна Косович

*Львовский национальный университет имени Ивана Франка,
79008 г. Львов, проспект Свободы, 18*

В статье рассмотрены важнейшие современные проблемы социально-экономического развития общества. Определены основные ценности как возможные пути успешного развития экономики в третьем тысячелетии.

Ключевые слова: гуманистические ценности, оздоровленная экономика, гуманизация экономики.